

Sverige — gammalt patriarkat i ny förklädnad

Prostitution och våldtäkt är logiska uttryck för vårt samhälles patriarkalt definierade och organiserade sexualitet. Karin Widerberg skisserar här den historiska bakgrunden till dess utveckling. Hon tar särskilt upp de rättsliga uttrycken för den modernisering av patriarkatet som sker i dag. Med hjälp av en strukturell och en individualpsykologisk ansats söker hon ge en förståelse av 'det erotiska kriget mellan könen'.

I denna artikel vill jag försöka ge en bild av de samhälleliga, rättsliga och individuella sammanhang som kan ge en förklaring till de företeelser (bl a prostitution och våldtäkt) som behandlas i detta nummer av tidskriften. Jag vill med andra ord säga något om den ojämlika sexualitetens orsaker och verkningar och vilken roll rätten spelar häri. Det är ett stort ämne och min presentation kan därför endast bli skissartad.

I detta jämställdhetens tidevarv är det viktigt att vi inte ser bara det vi vill se utan förstår bearbeta den verklighet som omger oss. Och till denna verklighet hör att dagens Sverige är ett patriarkalt samhälle. Det är fortfarande i hög utsträckning männen som dominerar det offentliga livet, som definierar vår världsbild och bestämmer samhällsutvecklingen. Den samhälleliga och individuella makten över kvinnors liv ligger, om än inte obruten, fortfarande kvar i männens händer. Givetvis är det inte själva könet som innebär makt, utan de sociala förhållanden som är knutna till könet. Dessa förhållanden bestämmer inte heller ensamma ett samhälles utseende och funktionssätt. Samhällsvetare har redan för länge sedan påvisat att ett samhälles uppbyggnad och de enskildas livssituation är starkt beroende av typen av ekonomiskt system. Detta tror jag också är riktigt men menar att bilden blir ofullständig, om man inte även uppmärksammar den inverkan könets sociala förhållanden har. Ett samhälles patriarkala bestämning måste med andra ord fastställas samtidigt med

dess ekonomiska bestämning. Att det hittills i ringa utsträckning skett, beror nog på att patriarkatet är så gammalt. Det har under så lång tid genomsyrat vår världsbild och vårt sätt att tänka att vi har svårt att föreställa oss ett icke-patriarkalt samhälle. Det är därför kanske inte konstigt att samhällsvetare tagit den patriarkala bestämningen som mer eller mindre given och i stället inriktar sig på mer påtagliga förändringar. Det är bara trist att detta resulterat i föreställningen att den relevanta problemställningen rörande förhållandet mellan könen endast är att fastställa det ekonomiska systemets effekter härpå. Det omvända sammanhanget — vilken inverkan könets sociala förhållanden har på det ekonomiska systemet — problematiseras inte. Eftersom ojämlika förhållanden mellan könen hör ihop med så gott som samtliga nu kända ekonomiska system, måste orsakerna härtill sökas även bortom de ekonomiska förklaringarna. Och här tror jag att en utgångspunkt i patriarkatet, dess orsaker och former, kan ge oss nya kunskaper. Kunskaper som är nödvändiga även för att förstå sexualitetens sociala innehåll och roll idag.

Förhållandet produktion — mänsklig reproduktion

Syftet med det något krångliga begreppet den mänskliga reproduktionens sociala relationer är att ge detta område samma teoretiska tyngd

som produktionen. Man talar ju om produktionens sociala relationer, vilket anger att det finns förhållanden vars sociala innehåll och innebörd det är en teoretisk och historisk uppgift att fastställa. Detsamma borde gälla för den mänskliga reproduktionen. De är båda områden som är grundläggande för allt samhällsliv. Man måste ordna föda och garantera släktets fortbestånd. Det är detta som i allmänhet avses med begreppen produktion och mänsklig reproduktion. Att man talar om *mänsklig* reproduktion är för att det inte ska förväxlas med begreppet reproduktion som har en vidare innebörd genom att det täcker återkapandet av sociala processer och samhällsliv överhuvudtaget. Produktionens organisering har som jag tidigare nämnt väckt samhällsvetarnas intresse medan den mänskliga reproduktionens organisering lämnats i det närmaste obeaktad. Detta trots att alla samhällen bevisligen organiserar inte bara sin ekonomi utan även sin sexualitet genom att fastställa dess tillåtna former. Att ta sexualitetens organisering som en central utgångspunkt för en förståelse av ett samhälles uppbyggnad och funktionssätt innebär att man börjar ställa omvända frågor. Text: är det möjligt att det är sexualitetens organisering som ger upphov till arbetsdelningen mellan könen, dvs att arbetsdelningen mellan könen är ett led i etablerandet av det sociala könet? Att kvinnor och män tilldelas olika arbetsuppgifter innebär ju att två kategorier skapas som utesluter varandra. Därmed skapas ett ömsesidigt beroendeförhållande mellan könen, något som stärker heterosexualiteten och gör barnafödandet till ett resultat av en mer varaktig relation mellan en man och en kvinna. Med detta synsätt blir socialt kön en fråga om mer eller mindre medvetet bortträngda likheter och arbetsdelningen ett medel att skapa och upprätthålla könen som två olika kategorier.

Till s k omvända frågor hör också hur man i detta perspektiv kan se på den totala produktionens organisering och alltså inte bara de aspekter som rör arbetsdelningen mellan könen. Vilken betydelse har sexualitetens organisering och arbetsdelningen mellan könen för hela produktionens organisering? Vilket förhållande råder med andra ord mellan produktion och mänsklig reproduktion?

Patriarkatets orsaker och former

Inom den kvinnoforskning som under det senaste årtiondet ägnat sig åt patriarkatets orsaker och former, har man lyft fram mäns kontroll av kvinnors barnafödande och sexualitet som grunden¹. Sexualitet och barnafödande är båda förhållanden som hör hemma inom den mänskliga reproduktionen.

Att ha barn innebär att ålderdomens försörjning och samhällets fortbestånd är säkrad. Men eftersom mannens relation till barnen inte är lika uppenbar och säker som kvinnans, måste han kontrollera hennes sexualitet. Först då så har skett, kan han vara säker på att det är hans barn hon föder, vilket innebär att barnen får en mängd förpliktelser (även) gentemot honom. Detta kan anses vara en ytterst summarisk, teoretisk grund för patriarkatet. Historiskt varierar sedan innehållet i och formerna för mäns kontroll av kvinnornas barnafödande och sexualitet. Patriarkatet kommer följaktligen till helt olika uttryck vid olika historiska tidpunkter. Hur man i dessa termer kan beskriva det svenska samhället under de senaste två århundradena, ska jag strax redogöra för. Först vill jag dock något beröra de övriga sociala förhållandena i den mänskliga reproduktionen.

Den mänskliga reproduktionens sociala relationer

Sexualitet och barnafödande är inte de enda förhållanden som bör inbegripas i begreppet mänsklig reproduktion. Omsorgsarbete och vad vi idag benämner hushållsarbete (laga mat, städa, tvätta m m) bör också räknas hit. Jag följer här Kari Waerness' definition av omsorgsarbete; 'omsorgen om dem av samhällets medlemmar som enligt allmänt accepterade samhällsnormer inte kan dra försorg om sig själva och därför inte kan basera sig på likvärdiga ge- och ta-förhållanden, när det gäller hjälp och stöd i vardagslivets många olika situationer. Dessa gruppers välfärd är beroende av att någon har omsorg om andra'².

Allt det som på ett individuellt plan måste fullgöras för att man själv och även nästa generation ska kunna delta i produktionen,

kan sägas höra till den mänskliga reproduktionen. Vilka dessa förhållanden mer specifikt är och vilket innehåll de har, varierar historiskt. Sexualitet, barnafödande, omsorgs- och s k hushållsarbete är dock förhållanden som, visserligen med högst varierande innehåll, återfinns i de flesta samhällstyper. De kan därför sägas utgöra den mänskliga reproduktionens sociala relationer.

Patriarkatet anses, som jag tidigare nämnt, ha sin grund i mäns kontroll av kvinnors barnafödande och sexualitet. Genom att denna kontroll får konsekvenser för de övriga sociala relationerna kan man tala om en patriarkal bestämning av hela den mänskliga reproduktionen. Härigenom blir också sexualitet och barnafödande de mest grundläggande förhållandena. En förståelse av den mänskliga reproduktionen måste därför ta sin utgångspunkt i dessa förhållanden. Först då vi har en teoretisk och historisk förståelse av den mänskliga reproduktionens sociala förhållanden kan vi förstå samspelet och motsättningarna produktion — mänsklig reproduktion och därmed ett samhälles struktur och funktionssätt.

Från självhushållning till lönearbete — patriarkatets förändringar

För ca 200 år sedan var självhushållningen grundvalen för landets ekonomiska och sociala liv. Den småägande bondeklassens familjetyp var samhällets grundläggande enhet. Det var en enhet som var uppbyggd runt kärnfamiljen och med obesuttna som ingick i hushållet som en typ av andra klassens familjemedlemmar. Såväl produktionen av livsfrnödenheter som den mänskliga reproduktionen ägde rum inom hushållets ramar. Den yttersta makten över hushållets organisering och över dess enskilda medlemmar låg hos hufadern. Rätten gav honom denna makt i form av det s k husbondeväldet som innebar mannens myndighet över alla husets medlemmar, deras person och deras egendom. I våra ögon kan hufadern därför framstå som ett exempel på den verkliga patriarken och samhällsformen som starkt patriarkal. Det sistnämnda inte minst genom att kvinnorna formellt, dvs via lagstiftning och andra regler, var helt avskurna från det offentliga livet och berövade alla möjligheter till infly-

tande över samhällsutvecklingen. Världsbilden, i vilken kyrkan och dess ideologier spelade en stor roll både som skapare och som utövare, var också starkt patriarkal. Kyrkan förkunnade bl a att som det svagare kärilet borde hustrun kunna räkna med mannens medkänsla och hans plikt var att älska henne, hustrun skulle vara sin man underdånig, att mannen var hustruns huvud m m. Men man bör vara försiktig med att dra några absoluta slutsatser om vilken betydelse detta officiella och formella patriarkat hade för de enskilda individerna i deras dagliga liv. Det fanns en tydlig arbetsdelning mellan könen, som bl a ökade med ekonomiskt välstånd — arbetsdelning som i princip innebar att männen ansvarade för arbetet utanför hemmet och kvinnorna för arbetet inom hemmet. Man kan säga att kvinnorna genom förädling av de råvaror mannen producerade möjliggjorde en konsumtion för överlevnad (genom att färdigställa mat, kläder m m). Mannens och kvinnans arbetskraft utgjorde varandras nödvändiga komplement. Detta ömsesidiga beroende medförde, menar man, att könets skilda sfärer och roller i verkligheten inte innebar den hierarki som den officiella ideologin gav uttryck för. Med en könsmässig arbetsdelning följde en könsmässig auktoritetsfördelning. Kvinnans produktiva funktion i bondefamiljen och den därmed följande auktoriteten är viktigt att betona, då den alltså skiljer sig från den bild av kvinnan som lagarna och kyrkan gav uttryck för. Det har ofta påpekats att kvinnan i många bondebygder och i bondesamhället som helhet hade en långt mera självständig position än kvinnan i borgarklassen under 1800-talet.

Genom att produktion och mänsklig reproduktion inte var åtskilda vare sig i tid eller rum, måste en ömsesidig inverkan dem emellan förlöpande ha skett. Hur man organiserade den mänskliga reproduktionen var beroende av hur man organiserade produktionen, och vice versa. Barnafödande och sexualitet hörde ihop med äktenskapet till vilken även produktionen var knuten. Den patriarkala bestämningen blev därmed total. Vilken reell innebörd den hade för kvinnorna i deras dagliga liv måste ha varit olika. En sträng patriark kunde p g a produktionens och den mänskliga reproduktionens samtidiga närvaro i tid och rum innebära att

Skulptur av Eva Lagerheim. Foto Gunnar Smoliansky.

kvinnan inte kunde undkomma mannens kontroll i någon uppgift eller vid någon tidpunkt på dygnet. Hur pass vanlig eller ovanlig denna typ av hufvader var, vet vi tyvärr inte.

Något om den officiella synen beträffande sexualitet och barnafödande bör också nämnas. Äktenskapet var den institution där dessa två förhållanden knöts ihop. Sexualitet och barnafödande utanför äktenskapet accepterades inte vare sig för kvinnor eller för män. Det rådde följaktligen i princip samma sexualmoral för de båda könen, vilket åtminstone till en del innebar ett skydd för kvinnan. Den stränga äktenskapsmoralen resulterade i att kvinnor inte i lika hög utsträckning som idag utsattes för en press till sexuell samvaro med män och därmed inte heller riskerade att bli med barn. Äktenskapet var inte det enda sättet för samhället att reglera sexualitet och barnafödande. Den kunskap om preventivmetoder som kvinnor, framför allt då häxor, under århundraden byggt upp, var vid denna period i det närmaste uttraderad³. Behov av befolkningstillväxt, kyrkans önskan om kontroll över undersåtarnas liv och tankar, etablerandet av professioner som tex läkaryrket, är några av de faktorer som har nämnts som orsaker till det aktiva utrotandet av kvinnors kunskap om och kontroll över barnafödande och sexualitet.

Det borgerliga samhället och åtskiljandet av produktion/mänsklig reproduktion

Manufakturens genombrott på 1700-talet utgjorde en av de första etapperna i upplösningen av självhushållningsekonomin. Länge dominerade en arbetsorganisation som benämndes förlagssystemet. Detta innebar att den som utförde arbetet förutom sin egen arbetskraft även ägde arbetsredskapen men inte råvaran. Dessutom skedde arbetet i hemmet. Det var framför allt textilproduktion som bedrevs på detta sätt. Att arbetet skedde i hemmet och tidsmässigt kunde inpassas bland hushållets arbetsuppgifter samt att det krävde sådana kvalifikationer som kvinnor av tradition hade, medförde att det framför allt var kvinnors arbetskraft som togs i anspråk. Kvinnor kunde på detta sätt lämna ett penningbidrag till familjens för-

sörjning. Det har hävdats att den kvinnliga arbetskraften under manufakturen spelade en långt större roll, relativt sett (dvs i förhållande till den manliga arbetskraften), än under storindustrins begynnelse. Under manufakturen utgjorde kvinnorna hälften av den totala arbetarstammen mot endast 20 % under storindustrins högkonjunktur.

Manufakturen ersattes så småningom av industriproduktion som möjliggjorde en mer storskalig och vinstgivande produktion genom bla sk maskindrift. Industriproduktionen innebar att arbetet förlades utanför hemmet. Den innebar vidare att arbetet tidsmässigt inte längre kunde avpassas efter hushållets arbetsuppgifter. Då lönearbete i och med industrialismen blir den dominerande formen för individens försörjning resulterar detta därför i att *produktion och mänsklig reproduktion för första gången i historien principiellt skiljs åt*. Arbetsdelningen mellan könen under självhushållningen får i och med lönearbetsekonomin en naturlig fortsättning med en onaturlig innebörd. Produktionen organiseras runt den fria lönearbetaren. Fri och obunden av sociala förhållanden säljer han till arbetsköparen det enda som denne är intresserad av; arbetskraften. Arbetarens familjeförhållanden; hushållsarbete, barn, sexualitet m m, är för arbetsköparen ointressanta förhållanden, så länge de ej inverkar på tillgången och utnyttjandegraden av arbetskraften. I och med detta privatiseras den mänskliga reproduktionens sociala förhållanden medan produktionens sociala förhållanden offentliggörs. Produktionen organiseras utan hänsynstagande till den mänskliga reproduktionens sociala förhållanden. Produktionen blir därmed i högre utsträckning avpassad för den manliga lönearbetaren.

Den bestämning som den mänskliga reproduktionens sociala förhållanden utövar över kvinnors liv medför att dessa inte i produktionen kan konkurrera på lika villkor med männen. Andelen kvinnor bland lönearbetarna sjönk också, som jag tidigare nämnt, i och med industrialismen. Åtskillnaden produktion — mänsklig reproduktion gav patriarkatets gamla former en ny innebörd samtidigt som även nya former uppstod.

Den ogifta kvinnan fick omkring mitten av 1800-talet rätt att bli myndig. Det var främst

ekonomiska orsaker som låg bakom denna och övriga reformer som bl a innebar att utbildningsvägar och yrken öppnades för kvinnor i slutet av århundradet. Den gifta kvinnan var dock omyndig och följaktligen i alla avseenden underställd maken ända till 1920. Den manliga produktionens organisering — att den inte var avpassad efter den mänskliga reproduktionens sociala förhållanden — fick dock likartade konsekvenser för kvinnorna oavsett om de var myndiga eller ej. Ända fram till 1939 kunde arbetsköpare avskeda anställda kvinnor p g a äktenskap eller graviditet. Kvinnor i statlig tjänst hade före 1925 inte rätt att behålla sina arbeten då de gifte sig. Åtskillnaden produktion — mänsklig reproduktion ger följaktligen de gamla patriarkala formerna, där ibland den rättsliga/formella ojämlikheten mellan könen, mer omfattande konsekvenser för kvinnors dagliga liv än de kan förmodas ha haft under självhushållningsekonomin. Denna åtskillnad innebär också att den mänskliga reproduktionens sociala förhållanden måste bli föremål för lagstiftning dvs om man vill garantera befolkningens tillväxt och kompensera kvinnorna för deras handikapp som arbetskraft och göra dem någotsånär jämställda med männen. Dessa förhållanden och särskilt lagstiftningens roll häri ska jag återkomma till senare.

De nya könsrollerna

Med åtskillnaden produktion — mänsklig reproduktion följde en ny könsrollsideologi. Denna ideologi växte fram inom borgarklassen som var det nya samhällets mäktigaste klass, såväl ekonomiskt som ideologiskt. Det borgerliga könsrollsmönstret poängterade skillnaden mellan könen genom att hålla dem åtskilda både i produktionslivet och i sällskapslivet. Kvinnorna umgicks i hemmet — kafferpet är en utpräglad borgerlig kvinnoinstitution. Männen däremot umgicks utanför hemmet. Kvinnan får en roll som skyddad hemmafru och hennes uppgifter som maka och mor accentueras.

De vårdande uppgifterna spelade en väsentlig roll i den borgerliga familjen. Hustrun hade en central roll i grundläggandet av det allmänna värderingsmönster och de normer som förberedde gossebarnet för hans kommande

plats i produktionen. Själva yrkesutbildningen kunde dock inte tillgodoses inom familjens ramar utan fick inhämtas av särskilda lärare, i läroverk och på universitet. Pojkarnas uppfostran var av yttersta vikt eftersom produktionsmedlen i princip inte ärvdes. De var tvungna att utbildningsvägen förvärva faderns ställning för att garantera familjens framtida rikedom. I barnens uppfostran fick familjen sitt naturliga centrum. Könens skilda uppgifter integrerades till en enhet och ett mål, familjens fortbestånd.

De uppgifter som tilldelades kvinnan i det borgerliga samhället åtföljdes av ett antal idéer, vilka ideologiskt definierade hennes nya roll. Gemensamt för dessa idéer är att de å ena sidan framhäver kvinnans känslomässiga egenskaper, å andra sidan understryker hennes individualitet. Kvinnan är inte längre underordnad mannen utan är likvärdig med honom. Mannen och kvinnan representerar olika sidor av en enhet som är lika betydelsefulla. Mannens sfär är den officiella inom vilken det krävs intellektuell överlägsenhet. Kvinnans sfär är den privata, hemmet, inom vilken det krävs en känslans överlägsenhet. Till dessa olika sfärer hör olika egenskaper. Kvinnan tilldelas egenskaper som kan karakteriseras som vårdande och bildande. Idén om samhällsmodern kan man sammanfattningsvis kalla denna ideologi rörande kvinnan i det borgerliga samhället. Det var en ideologi som bl a fick betydelse för vilka yrkesområden som ansågs passande för kvinnor från de borgerliga skikten. Exempel på sådana yrkesområden är sjukvård, undervisning och socialvård. Genom att tilldela kvinnor vissa yrkesområden uppfyllde man också oförsörjda kvinnors behov att på ett socialt acceptabelt sätt förtjäna sitt uppehälle. Samtidigt undvek man en lönepressande konkurrens och kunde förbehålla bättre betalda poster åt män. Genom ideologin om kvinnan som samhällsmodern kunde man följaktligen legitimera såväl den nya roll som den gifta kvinnan ställdes inför i den borgerliga familjen som de utvidgade försörjningsmöjligheterna för den ogifta kvinnan.

Den borgerliga kärleksideologin

Med dessa idéer om könens olika egenskaper och roller följde en viss syn på kärlek, sexuali-

tet och barnafödande. Valet av äktenskapspartner i självhushållningsekonomi hade i stor utsträckning skett utifrån en värdering av hans/hennes arbetskraft. Det ömsesidiga beroendet och samverkan mellan makarna i produktion och mänsklig reproduktion gjorde duglighet som arbetskraft till det viktigaste kriteriet vid val av äktenskapspartner. Passion, åtrå och förälskelse var inget att bygga ett livslångt samarbete på och kyrkans läror varnade direkt här för. Kärleksbegreppet så som vi känner det idag var inte utvecklat och man menar att så skedde först i och med det borgerliga samhällets framväxt.

Det är borgarklasskvinnans avsaknad av en produktiv roll och hennes hänvisning till en privatiserad specialisering inom området för den mänskliga reproduktionen som utgör grunden för utvecklandet av den moderna kärleksföreställningen. För att ordna sin försörjning måste borgarklasskvinnorna gifta sig. Sina framtida kvalifikationer sönnä måka och moder kunde hon antyda genom ett behagfullt och bildat väsen. Kvinnor tränades därför för att ge ett sådant intryck. De fick lära sig musicera, konversera och röra sig så att de utgjorde en njutning för öga och öra. Det var dock viktigt att dessa färdigheter inte utvecklades alltför mycket för då kunde de utgöra ett hot mot mannens självskrivna överlägsenhet. Kvinnan skulle behaga, inte briljera. Skönhet kom därmed att tillmätas en viktig roll, särskilt på den hårda äktenskapsmarknad som rådde i Sverige under senare delen av 1800-talet. Borgarklassens män väntade nämligen med att gifta sig tills de var relativt välbärgade, och mannens ålder för att producera arvingar spelar som bekant ingen avgörande roll. Följden härav blev att det fanns ett överskott sk mogna kvinnor, eftersom de äldre männen ville ha unga och fertila makor. Konkurrensen bland de unga kvinnorna var stenhård. Det gällde att bli gift innan man blev för gammal, vilket efter våra mått skedde vid en rätt tidig ålder. Allt detta bidrog till en kärleksideologi där kvinnan var det objekt som skulle väcka mannens känslor. Det gällde för kvinnan att utveckla knep och färdigheter för att hålla mannens intresse levande, åtminstone tills äktenskapet var ett faktum. Sexualiteten användes som lockbete men tillhandahölls absolut inte förrän fisken var på

kroken. Det var det kvinnan gav i utbyte mot försörjning (jfr här likheten med prostitutionen). Utan dygd hade hon begränsat värde som äktenskapspartner.

Att kvinnan i denna kärleksrelation så tydligt definierades som objekt innebar att hon som sexuell varelse förväntades vara passiv och utan starka drifter och begär. Hennes kropp och lust var till för mannens behag. Eftersom sexualitet inte tillerkändes något egenvärde för kvinnan, ansågs dess främsta syfte vara att frambringa legitima arvingar. När så skett betraktades det som mer eller mindre naturligt att den gifta kvinnan försökte undvika sexuell samvaro med mannen. Sexualitet utan fortplantningssyfte ansågs i det närmaste som omoralisk (primitiv och djurisk, ej i harmoni med kvinnans dygdiga väsen).

Mannens sexualitet däremot var något annat. Han var den aktiva som tilläts ha lust och drifter. Könens skilda sexuella roller och arbetsdelningen dem emellan skapade en grund för en sexuell dubbelmoral. Männen arbetade och umgicks utanför hemmets väggar. Genom frånvaron av kvinnor kan man tala om ett *homosocialt* mönster⁴. I detta manliga umgänge kunde männen ostört utveckla uppfattningar och åsikter om kvinnors egenskaper i olika avseenden. Männens sena giftermålsålder och den gifta borgerliga kvinnans föreskrivna sexuella olust gav männen ett samhällsideologiskt (det var männen som var samhället och som utformade ideologin) rätt till sexualitet utanför äktenskapet. Det var arbetarklassens kvinnor som i prostitutionens former skulle tillmötesgå denna sexuella efterfrågan.

Den industriella produktionen innebar att det täta samhällets sociala mönster och nätverk revs upp, vilket drabbade arbetarklasskvinnorna speciellt hårt. Dåliga löner och osäkra arbetsbetingelser skapade försörjningsproblem. Den trista verkligheten med hårt arbete, usla bostäder, dålig hygien och hälsa medförde att männen i stor utsträckning tog till spriten. Genom lönearbete erhöll mannen medel som kunde användes till att köpa reproduktiva tjänster (föda, kläder m m) vilket gjorde att han inte längre hade samma oundgängliga behov av en kvinna vid sin sida. Dessutom tvingades männen ofta flytta med jobben. Familjen, hushållet, var inte längre en lika självklar en-

het för ens liv och försörjning.

Allt detta bidrog till en löslig familjeform inom arbetarklassen. Detta framgår inte minst av den stora andelen ogifta mödrar i storstäderna omkring sekelskiftet. Många av dessa kvinnor tvingades tillgripa prostitution för att försörja sig och sina barn.

Samhällets syn på sexualitet och barnafödande manifesterades i rätten. De betraktades som naturliga delar av äktenskapet och i enlighet härmed var användning, upplysning och försäljning av preventivmedel förbjuden ända fram till 1938. Kvinnor tvingades föda ovälskomna barn. Mot en mindre ersättning kunde dessa barn lämnas bort till änglamakerskor där barnen efter en tid i allmänhet svalt ihjäl (därav namnet änglamakerska). Barnafödande var *principiellt* en privat angelägenhet och som sådan inte föremål för lagstiftning. Prostitution föll under lagen om lösdriveri och var som sådan förbjuden. Straffet bestod i varning från polisen, och om detta inte resulterade i bättring kunde en tid på förbättringsanstalt komma ifråga. Samtidigt med förbudet mot prostitutionen existerade i de större städerna det s k reglementeringssystemet. Detta innebar att polismyndigheterna ställt upp föreskriften att prostituerade regelbundet måste genomgå läkarkontroll för att minska spridningen av venerska sjukdomar. Här såg man tydligen mellan fingrarna med att prostitutionen var en förbjuden företeelse. Det är ett exempel på hur accepterad den sexuella dubbelmoralen faktiskt var, dvs av männen. Kvinnorörelsen som var starkt engagerad i prostitutionsfrågan, framförde att 'männen av samhällets anordningar fingo den uppfattningen att frisk vara borde tillhandahållas dem'. Först 1918 togs detta system bort och en lag infördes som påtvingade varje kvinna och man som befarades ha en venerisk sjukdom att uppsöka läkare.

Under de senaste femtio åren, speciellt de senaste tjugo åren, har samhällets syn på sexualitet och barnafödande genomgått stora förändringar. Jag ska här försöka ange vari dessa bestått och deras orsaker. Det kan vara lämpligt att indela de senaste 50 åren i två perioder, 1930—60 och tiden därefter.

Familjen i centrum — perioden 1930—60

Den sociala misär som arbetarklassen levde i runt sekelskiftet resulterade bl a i s k sociala oroligheter (strejker m m) och tendenser till upplösning av familjeformen. Detta utgjorde ett hot mot samhällets framtida existens. Den framväxande arbetar- och kvinnorörelsen kämpade därför främst för att höja levnadsstandarden. På så sätt kunde såväl den enskildes som samhällets väl tillgodoses. De besuttna insåg att detta var nödvändigt för att deras långsiktiga intressen, bibehållandet av produktion för privat vinst — s k fri företagsamhet — inte skulle hotas. Naturligtvis rädde inget uttryckligt samförstånd mellan dessa båda parter, men man kan tala om ett tyst sådant.

1920 tillerkändes kvinnan rättslig jämställdhet med mannen. Några hänsynstaganden till hennes reproduktiva roll togs inte. Hon blev jämställd med mannen och inte tvärtom. Depressionen på 1930-talet med åtföljande arbetslöshet och födelsetalens kraftigt sjunkande tendens resulterade i att familjepolitiken fick en central roll i den nya folkhemsideologin. Genom olika typer av reformer och bidrag skulle man återupprätta familjen och höja födelsetalen. Dagens familjepolitik har sina grunder och sin inriktning i de reformer som kom på 1930-talet. Det var då förlossningsvården byggdes ut och regler fastställdes om ersättning i samband med barnafödande (moderskaphjälp, moderskapsunderstöd, moderskapspenning och mödrahjälp). Rätt till ledighet vid graviditet fick kvinnan först 1939. Samma år kom förbudet att avskeda kvinnorna p g a äktenskap eller graviditet/barnsbörd. Graviditetsledigheten omfattade 1939 12 veckor men ökades 1945 till 6 månader. Nativitetshänsyn var också en orsak till att rätten till abort blev så begränsad i 1938 års abortlag. Man kunde då endast få abort på medicinska, humanitära och eugeniska indikationer. Först 1946 lade man till en socialmedicinsk indikation.

Även inom kvinnorörelsen arbetade man för familjens återupprättande. Man ifrågasatte inte hemmafrurollen eller modersrollen utan arbetade istället för att göra dessa roller lättare att bära för arbetarkvinnorna. Rent konkret tog sig detta uttryck i att man ville höja den oavlönade hemarbetande kvinnans status

och underlätta hennes arbete. Man ville t ex att husmodersyrket, liksom andra yrken skulle ha en yrkesutbildning. Att det var kvinnan som skulle ha ansvar för hem och barn ifrågasattes inte. Familjen och hemmet värnades om och någon politik för att få ut kvinnorna i produktionen fördes inte. Man såg helst att det var de ogifta kvinnorna eller de gifta utan barn som förvärvsarbetade. Samtidigt värnades man dock om de kvinnor som oavsett civilstånd och barninnehav redan hade ett förvärvsarbete. Så t ex kämpade man för införandet av ett moderskapsskydd (dvs ersättning för minskad arbetsförtjänst i samband med graviditet), för likalön och för kvinnliga präster samt mot diskriminerande skyddslagstiftning, nattarbetsförbud och inskränkningar i gift kvinnas förvärvsarbete.

De idéer och reformer som här omnämnts tycktes få sina avsedda verkningar. Under perioden 1930—60 stagnerar andelen lönearbetande kvinnor (32 % av samtliga registrerade lönearbetare) och kvinnor gifter sig och föder barn i allt yngre åldrar.

Individen i centrum — perioden 1960—80

I början av 1960-talet ökar behovet av arbetskraft och man börjar intressera sig för en ökad rekrytering av kvinnliga lönearbetare. Att kvinnor gifter sig och skaffar barn i yngre åldrar än t ex runt sekelskiftet gör att konflikten produktion — mänsklig reproduktion nu blir mer synlig. Det uppstår ett krav på politiska reformer som ska underlätta för kvinnorna att förena förvärvsarbete och vård av barn. Inom sociologin växer sig könsrollsforskningen stark och bl a med denna som grund utvecklas inom de politiska partierna i slutet av 1960-talet en jämställdhetsideologi och -politik. Könsrollsläran förkunnar att kvinnor och män socialiseras in (dvs inläres) i könsroller. Genom att ändra innehållet i könsrollerna på ett sådant sätt att uppgifterna inom produktion och mänsklig reproduktion fördelas lika mellan män och kvinnor förmodas jämställdhet mellan könen kunna uppnås. Rollbegreppet antyder att de viktigaste medlen för förändring, nya roller, anses vara information, utbildning, m m. Det gäller med andra ord främst att förändra attityderna. Det faktum att samhället

är strukturerat utifrån en arbetsdelning mellan könen, i en manlig och i en kvinnlig arbetsmarknad som inte försvinner enbart med förändrade attityder, tenderar därmed att komma i bakgrunden.

I denna jämställdhetsideologi finns också en rätt stor portion liberal ideologi inbakad. Individen i ett demokratiskt samhälle ska ha valfrihet, vilket bl a innebär möjlighet att utvecklas i den riktning och på det sätt hon själv vill. Ojämställdheten mellan könen förhindrar detta. Genom eget lönearbete kan kvinnor bli självständiga och därmed mindre beroende av och mindre underordnade män. Ett delat ansvar för hem och barn skulle vidare skapa möjlighet för kvinnor att frigöra krafter för karriär, politik m m. Kvinnorna skulle kunna bli självständiga individer med ett eget liv precis som männen och inte bara leva genom och för familjen. Denna jämställda familjemodell bygger följaktligen på två självständiga personer som båda i lika hög utsträckning deltar i produktion och mänsklig reproduktion. Det är en familjemodell som markant skiljer sig från den som innebar en arbetsdelning mellan könen och ett därmed åtföljande beroendeförhållande, ett beroendeförhållande som var ömsesidigt i bondefamiljen och ensidigt (kvinnan var beroende av mannen) i borgarfamiljen. Sextiotalets jämställdhetsideologi kan därför sägas ställa individen och inte familjen i centrum.

Kvinnorörelsens ideologi och politik avvek inte markant eller principielt från den etablerade jämställdhetspolitiken förrän i slutet på 1970-talet. Man poängterade visserligen nödvändigheten av samhälleliga förändringar (socialism) men i den dagliga politiken arbetade man för kvinnors självständighet och för jämställdhet mellan könen. På det sexuella området skedde under 1960-talet och i början av 1970-talet förändringar i samklang med denna ideologi. Nya, säkrare preventivmedel avpassade för kvinnan utvecklas och lanseras. Piller, spiral m m ska befria kvinnors sexualitet från kopplingen till barnfödande — något som förväntas innebära att kvinnorna nu fritt och ohämmat ska kunna låta sin sexualitet blomstra. Sexualitet och barnafödande blir något som kvinnorna själva får bestämma över. I enlighet härmed förändras också praxis rörande abort, och när lagen om fri abort kom

1974 skedde därför ingen markant ökning av antalet aborter. Sexualitetens åtskiljande från barnafödande innebar att den avdramatiserades. Till en viss del gällde detta även förhållandet sexualitet — kärlek. S k sexuell frigörelse kommer att stå för sexualitet utan band och hämningar. Sexualitet utan kärlek blir inte bara allmänt tillåten utan betraktas också som tecken på en individs styrka och självständighet. Man behöver inte den trygghet, de band och det beroende som kärlek innebär utan kan inrätta sitt liv helt efter egna behov. Sextiotalets nya kvinna är den självständiga och därmed starka individen. Kvinnorörelsens uppgift bestod bl a i att medvetandegöra henne om detta.

De ideologiska och materiella förändringar som under 1960-talet skedde avseende sexualitet och barnafödande innebar följaktligen att de sociala förhållandena inom den mänskliga reproduktionen principiellt lösgjordes ifrån varandra. Det är alltså inte längre bara frågan om en åtskillnad produktion — mänsklig reproduktion, utan även en åtskillnad *sinsemellan av de sociala förhållandena inom den mänskliga reproduktionen*. Härmed läggs grunden för specialisering och utbytbart inom den mänskliga reproduktionens område. Kvinnan som tidigare ansvarat för helheten i den mänskliga reproduktionen finner nu att hon kan ersättas som mor (dagmamma, daghem m m), maka (hushållsteknik, livsmedelsindustri m m) har gjort att hennes arbete i hemmet framställs som i det närmast obehövt och endast hennes lönearbete tillmätts något värde) och kärlekspartner (den s k sexuella frigörelsen legitimerar nya sexuella kontakter och tron på den livslånga kärleken är föråldrad). Denna utbytbart gäller även männen, åtminstone avseende rollen som kärlekspartner. Genom den faktiska ojämställdheten mellan könen — något jag strax ska återkomma till — får utbytbart dock helt olika konsekvenser för kvinnor och män.

Denna ideologi och dessa förändringar tror jag utgör några av de främsta orsakerna till den officiella synen på prostitutionen, pornografi m m under 1960-talet. I den s k sexuella frigörelsens tidevarv fanns ingen plats för samhällelig moralism. Dessutom är fri prostitution och pornografi logiskt förenliga med tanke-

gångarna om individens frihet. Det står individen fritt att producera, köpa och sälja vad hon vill så länge det inte fysiskt och psykiskt skadar (och det är ju så svårt att påvisa) tredje man. Och den som inte gillar prostitution och pornografi behöver ju inte ta del av den. En logisk och enkel argumentation.

Jämställdhetsideologin som dimridå

Sedan början av 1960-talet har andelen lönearbetande kvinnor stigit relativt kontinuerligt. 1960 utgjorde de ca 32 % av alla lönearbetare (här är kort deltidsarbete, dvs mindre än 20 tim/vecka, ej inräknat), 1970 ca 40 %, 1975 ca 42 % och 1979 ca 44 %.⁵ Andelen sammanboende inte gifta och andelen barn födda utanför äktenskapet ökade fram till mitten av 1970-talet. Detta och de ideologiska förändringarna avseende kvinnors självständighet och jämställdhet mellan könen skapade ett klimat där den svenska jämställdheten framställdes som ett faktum samtidigt som en aktiv jämställdhetspolitik ytterligare skulle förbättra förhållandena. Det ständiga talet om jämställdhet och alla dessa jämställdhetsåtgärder som från samhällets sida planerades eller var igång invagade oss nog i föreställningen att vi hade det förhållandevis bra (jfrt med andra länder), och att vi skulle få det ännu bättre genom att man på officiellt håll tog dessa frågor på sådant allvar. Den samhälleliga jämställdhetsideologin och -arbetet kom därför delvis att fungera som en dimridå för verkligheten, åtminstone för en tid.

Uppvaknandet — patriarkatet blir synligt igen

När talet om jämställdhet i mitten på 1970-talet började förlora sin politiska fräschör och konjunkturerna bli dåliga, blev verkligheten också mer synlig. Kvinnor och män har olika typer av arbeten, det finns med andra ord en kvinnlig och en manlig arbetsmarknad. Den kvinnliga arbetsmarknaden domineras av arbeten som hör till den s k reproduktiva sfären (vård, service, m m). Kvinnliga lönearbetare har lägre löner än män. Detta plus det faktum att över hälften av alla lönearbetande kvinnor arbetar deltid gör talet om kvinnors ekonomiska självständighet ihåligt. Kvinnor är idag

fortfarande i hög grad ekonomiskt beroende av män. Den ökade andelen kvinnliga lönearbetare har inte heller resulterat i det förväntade jämställt fördelade arbetet med hem och barn. Männen hjälper fortfarande till i minimal utsträckning, samtidigt som det ökade välbefindandet och privatiseringen paradoxalt nog tenderar att leda till ett tidsmässigt utökat arbete med hem och barn. Bl a innebär större boendeytor att mer tid går åt till städning, fler och ömtåligare kläder — mer tid åt tvätt, den ökade organiseringen av barns fritid — mer tid att slussa dem hit och dit, samhällets ökade service — mer tid för att ta del av denna (tex besök inom mödra- och barnavård, skola, tandläkare, läkare m m). Kvinnorna är med andra ord fortfarande i hög utsträckning dubbelarbetande.

På arbetet är de underställda män på en arbetsmarknad som är inrättad för män, i den bemärkelsen att arbetet ej är upplagt och organiserat utifrån den mänskliga reproduktionens sociala relationer. Kvinnor tvingas därför till individuella lösningar, tex deltid, vilket ger dem ett andra klassens värde som arbetskraft i ögonen på arbetsköpare, fack och politiska partier. I hemmet är de underställda män genom ett ekonomiskt och ideologiskt beroende. När så kärleken blir den viktigaste grunden för äktenskapet samtidigt som den inte förväntas vara beständig utan utbytbar, blir det kvinnorna som drabbas värst. Att skaffa en ny partner och nya barn är ekonomiskt, biologiskt och ideologiskt möjligt för män i 40–50-årsåldern men knappast för kvinnor i samma ålder. Kärleken som grund för äktenskapet och den ökade privatiseringen gör också ett ojämställdheten mellan könen, dvs dominans- och beroendeförhållanden, blir mer dolda. Misshandel och våldtäkt som är ojämställdhetens följder, kan därför ske i hemmens trygga vrår, osynligt för omvärlden.

Sexuell sk frigörelse innebär i ett ojämställt samhälle i stor utsträckning en sexualitet på männens villkor. Män har så länge bestämt och definierat kvinnors sexualitet att när den nu släpps fri är det deras föreställningar om hur kvinnans sexualitet ska vara som blir ideologisk dominerande. Kvinnor förväntas idag vara som män; ständigt villiga och tillgängliga. I jämställdhetens namn pressas kvinnor

till sexualitet på mäns villkor. Det är den faktiska ojämställdheten som gör att kvinnor kan tvingas här till. I detta perspektiv kan våldtäkt och våldförande, såväl i hem som på gata, idag framstå som mer naturlig och legitim. Fri prostitution och pornografi understödjer detta. Det man kan köpa kan man också stjäla.⁶ *Den ökade sexuella friheten innebär därför samtidigt en ökad ofrihet för kvinnorna.* Man får skylla sig själv om man är ute och promenerar på kvällen, går med någon hem m m. Företsättningar för denna sk sexuella frigörelse vilar också tungt på kvinnors axlar. Skadeverkningar av p-piller och spiraler, aborter m m drabbar kvinnor och inte män.

Det är denna verklighet och inte bilden av det jämställda Sverige som kvinnorörelsen och kvinnoforskningen efter mitten av 1970-talet alltmer kommit att ha som utgångspunkt för sitt arbete. Att synliggöra misshandel, våldtäkt och prostitution är en del i detta arbete. Svängningen mot feminism är ett välbehövligt utslag av en alltmer kritisk hållning till den sk jämställdhetsideologin. Det jag här tagit upp visar på mäns faktiska och ideologiska dominans, samhälleligt och individuellt, i dagens 'jämställda' Sverige. Denna dominans har en del av sina grunder i den mänskliga reproduktionens sociala förhållanden, speciellt sexualitet och barnafödande. Sverige kan därmed betecknas som ett patriarkalt samhälle. Att den patriarkala bestämningen tar andra former och har ett annat innehåll än i tex självhushållningssamhället får inte förleda oss att tro att den upphört. Vi får inte bli offer för jämställdhetsmyten.

Min beskrivning av dagens och gårdagens patriarkala samhälle har hållit sig på ett strukturellt eller samhälleligt plan. Till detta plan hör även rättens former och innehåll och jag ska i ett senare avsnitt behandla den patriarkala rätten. Men först vill jag på individplanet något beröra förhållandet mellan könen. Det är ju trots allt individer som bär upp och förändrar samhällets strukturer. Det är därför viktigt att förstå hur individen återskapar patriarkatet.

Det erotiska kriget

Rita Liljeström har i avsnittet 'Samhälle, könsroller och sexualitet' i prostitutionsutredningen

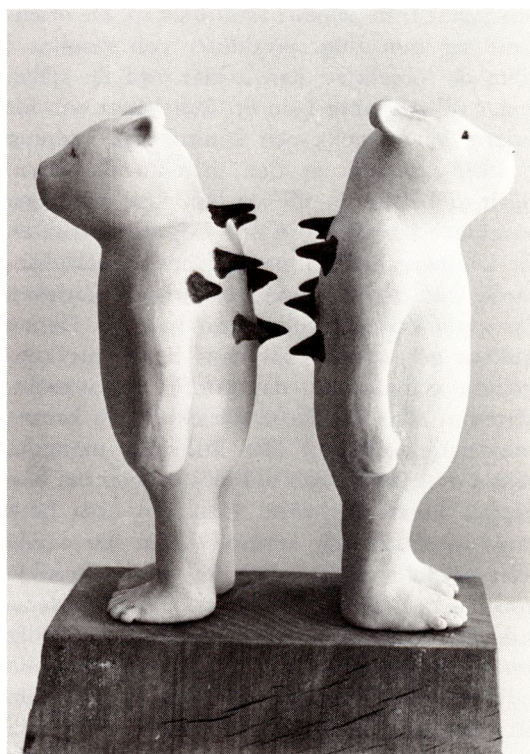

gett en beskrivning av hur dagens manliga och kvinnliga könsidentitet lägger grunden för ett erotiskt krig mellan könen. Ett krig där prostitution, våldtäkt och misshandel ingår som yterlighet i 'ett naturligt kontinuum'. Jag ska här sammanfatta hennes redogörelse och bitvis återge den ordagrant. Framställningen bygger på psykoanalytisk och socialpsykologisk teoribildning.

Barnets första nära mellanmännsliga relation är till modern. Hon är den som står för föda och kärlek. För att bli en individ lösgör sig barnet från modern och förvärvar samtidigt sitt sociala kön. För både pojken och flickan innebär det en smärtsam process att modern, efterhand som barnet växer, alltmer undanhåller och uppställer villkor för kärlek och även ger kärlek till andra. Flickan vänder sig då till fadern för att få kärlek och avfärdar till en del modern. Det sistnämnda innebär att hon försöker staka ut gränser mellan sig själv och modern och följaktligen försvara sig mot den primära identifikationen. Men hon behöver inte helt undertrycka eller ge upp sina tidigare band till modern. Hon tillfogar helt enkelt fadern till sin värld av primära relationer. Detta leder till att flickan växer upp med större upptagenhet av både inre och yttre relationer till människor. Inlevelsen ingår som en bas i flickors primära definition av sig själva. De utvecklar en lyhördhet för andras behov och för att uppleva andras känslor som sina egna. Dessutom behöver flickor inte förneka bilden av sig själva som barn på samma sätt som pojkarna. De kan därför falla tillbaka på tidigare sätt att vara utan att detta hotar deras jag. Eftersom deras första förälder var av samma kön, uppfattar flickor sig som mindre differentierade än pojkar, mera i samklang med och i ett öppnare förhållande till en social omvärld. Flickor bearbetar och upptas än av mor-barnrelationen och än av man-kvinna-problemen. Det vi kallar kvinnlighet kan därför sägas vara sammansatt av två komponenter; det moderliga och det heterosexuella. Det ena blev införlivat i det intensiva samspelet med modern, det andra är framlockat av fadern i en mera sporadisk och känslomässigt otillfredsställd relation.

För pojken innebär bekännelsen till maskönet en kompensation. Maskönet symboli-

serar hans oberoende och avskildhet från modern. Dessutom; när han väljer att följa och att efterlikna sin far, säkrar han sina möjligheter att på lång sikt återfå sin mor genom kärleken till en kvinna. En klar gräns dras mellan mor och son. Därmed är pojkar också redo att orientera sig i en icke-familjär omvärld. Det gäller för pojken att komma tillrätta med två kontrasterande slag av kärlek; en som gav hans primitiva känslor näring och en annan som förespeglade honom del i en större värld av handling, initiativ och offentliga värv. Hans starka band till modern/kvinnorna får alltmer karaktär av hinder för nya och mer vuxna band till hans eget kön. Dessa nya svårigheter smälter samman med de tidigare besvikelser som oundvikligen hör barndomen till. Sammantagna grundfäster dessa gamla och nya missräkningar en vuxenkänsla av att *kärleken till kvinnan måste hållas på plats*. Den bör inte få inkräkta på de vitala banden män emellan.

Skulptur av Eva Lagerheim.

Män definierar sig själva som mer distinkta och åtskilda. De har en starkare känsla för givna gränser. Medan den grundläggande kvinnliga självupplevelsen är förbunden med relationer till andra människor, så är den manliga självuppfattningen avskild. Mäns psykiska värld av relationer har en tendens att vara enklare och mer stabil. Eftersom identifiering med moderlighet och upptagande av mor-barn-förhållandet i jaget blir förbjuden, får sönerns disposition till primära vuxen-barn-relationer varken näring eller bekräftelse. Därmed blir den manliga personligheten bestämd i termer av förnekade relationer och sammanhang, medan den kvinnliga personligheten får sin bestämning via relationer till andra. Kvinnor växer upp i medvetandet om att de hör samman med andra människor. De upplever sig själva och sina gränser som mer genomträngliga och mindre slutna.

Det differentierade föräldraskapet lägger grunden för könsroller, vilka får kvinnor och män att ingå asymmetriska kärleksrelationer. *Män fruktar för och dominerar över kvinnor.* De riktar sina verksamheter utanför familjen och avstår från primärt föräldraskap. De orienterar sig mot ting, produkter och resultat i vilka de 'objektivt' kan avläsa vad de själva duger till. Kvinnor i sin tur återskapar och för vidare den sexuella och könsmässiga ordning i vilken kvinnan är den primära föräldern. Därmed bidrar de till att låsa fast sina egna positioner i könsens hierarki. Mannens fruktan för kvinnan, har sin grund i hans avståndstagande från den alltomfattande moderskärleken där varje kvinna symboliserar modern. Denna fruktan ger upphov till hans behov att kontrollera kvinnan och då framför allt sexuellt. Eftersom allas vår första kärlek var en kvinna (modern) kan hon lätt återkalla mannens känsla av gränslös och hjälplös passion om han släpper henne för nära. Hon kan hota hans värld av makt och kontroll. Män har i alla tider skyddat sig mot kvinnor genom åtskilda institutioner; hemliga sällskap, jaktlag, ordensbröderskap m m. Den största säkerheten uppnås genom att helt utesluta kärlekens heterosexuella möjlighet. Ett sätt att göra det är att hålla sitt 'kärleksliv' ytligt i både känslomässig och sexuell mening. Ett annat är att hålla isär de fysiska begären från känslorna. Här utgör köpt

sexualitet (prostitution) och våldtäkt de 'naturliga' ytterlighetskonsekvenserna. De har båda mer att göra med behovet att dominera och kontrollera än med sexualitet. Sexualitet blir här bara medlet.

Kvinnornas roll i det erotiska kriget bestäms till stor del av att de är socialt underordnade männen. Om kvinnor konsekvent bedöms i termer av sitt utseende och sin ålder, så kommer kvinnor att rikta sitt sexuella könsvärde som ett vapen mot män för att få del av deras pengar, prestige och makt. Konsten att retas sexuellt utvecklas i den sexuella konkurrensen, i tävlan om uppmärksamhet från män, i försök att hävda självkänsla, erotisk rang, popularitet eller ett högt marknadsvärde. När kvinnor väl lärt sig att reta män sexuellt, har detta skänkt många kvinnor en sällsynt känsla av makt över män. *Men kvinnors förmåga att använda sina kroppar som vapen i ett erotiskt krig sker på bekostnad av deras egen sexualitet.* Den sexuella utstrålningen blir en mask av förställning som ersätter genuin erotik. 'Sexigheten' blir syntetisk. Att föra erotiskt krig genom att egga sexuellt ur ett underläge innebär att strida utan bundsförvanter. Andra kvinnor är rivaler och/eller offer som blir utslagna. Män är krigsbyten. En mindre utmanande form av självförsvar består i att kvinnor går i förbund med varandra om att behandla män som barn. De eviga pojkar; man kan skratta åt dem, skoja med dem, smeka och skämma bort dem, tillrättavisa dem, ja rentav tämja dem i äktenskapet. Därmed klär man av männen deras seriösa och betydelsefulla framtoning. De blir mindre farliga på det sättet. Man behöver inte ta dem på allvar. Kvinnorna visar inte detta öppet för männen, att de ensamma bär på ett tungt ansvar, att de löser svåra problem och fattar viktiga beslut.

Mycket mer skulle här kunna sägas om den sociala könsidentitetens innehåll. Men jag hoppas att detta räcker för att åtminstone antyda det sammanhang som finns mellan samhällets ideologi och strukturering efter kön, arbetsdelning och könsroller i familjen och barnets tillägnelse av socialt kön. Allt detta kan i sin tur förklara det samhälleliga och individuella sexuella mönster där misshandel, prostitution och våldtäkt utgör extrema konsekvenser av en ojämfäst relation mellan könen.

Den patriarkala rätten

Allmänt om lagstiftning, dess former och orsaker

De allmänt och principer som kan sägas utgöra hörnstenarna i vår rätt idag fick sin egentliga genomslagskraft som grundval för rättens uppbyggnad i och med det borgerliga samhällets framväxt. Det statiska och hierarkiska feodala samhället fick ge vika för 'det dynamiska och jämlika borgerliga samhället'. Traditionens betydelse för samhällets organisering ersattes med expansionens möjligheter. Det var den *fria individen*, dvs fri från stånd-, klass- och köns-tillhörighetens inskränkningar, som skulle garantera denna expansion. På det rättsliga planet innebar denna utveckling att de inskrivna skillnaderna avseende rättigheter och skyldigheter mellan stånd, klasser och kön togs bort. Rätten i det borgerliga samhället får istället en abstrakt och universell karaktär genom att den endast känner *personer* och *ting*. Dessa kan sägas vara rättens grundelement. Förhållandet mellan olika personer och mellan personer och ting uttrycks på samma abstrakta sätt i *ägende*- och *avtalsprinciperna*. Dessa två förhållanden täcker och legitimerar det borgerliga samhällets specifika form för produktion, produktion för ackumulation av privat kapital. De anses därför utgöra de grunder enligt vilka rätten är strukturerad. All lagstiftning måste följaktligen utgå ifrån och vara förenlig med dessa principer. Det jag här tagit upp om rättens former gäller som principer. Att det inte var något som samtidigt och absolut genomsyrade alla de livsområden rätten reglerar, framgår speciellt klart då man tar kvinnans rättsliga ställning i betraktande. Det tog förhållandevis lång tid innan kvinnan tillerkändes formell likhet med mannen. Innan dess var den rättsliga individen, 'det abstrakta rättssubjektet', könsbestämt och inte ett helt fritt och abstrakt individbegrepp. Trots formell likhet mellan könen har det abstrakta rättssubjektet ända fram till 1970-talet i princip haft mannens situation och villkor som norm. Det har varit kvinnan som jämförts med mannen och inte tvärtom. Orsaken till det abstrakta rättssubjektets manliga innebörd ligger givetvis inte bara i rättsformen i sig utan i en ekonomisk politik som utifrån

en uppfattning om könen skilda roller organiserat samhället och dess utveckling.

Den privata äganderätten till produktionsmedlen och produktionens syfte att frambringa privat vinst bestämmer inte bara *lagstiftningens* former utan även dess *innehåll och omfattning*. Oavsett de mer eller mindre direkta och uppenbara politiska, ekonomiska och ideologiska orsakerna bakom varje lag, är lagstiftningen ytterst förorsakad av olika gruppers mer kortsiktiga intressen av att försöka förbättra sina positioner samt statens mer långsiktiga uppgift att garantera människosläktets och den rådande produktionsordningens framtida existens. Så är tex stora delar av reformlagstiftningen på arbetsrättens område ett uttryck för arbetarrörelsens strävan att stärka arbetstagarens position i det arbetsavtal mellan fria individer som p g a den privata äganderätten till produktionsmedlen i realiteten ger arbetsköparen makten. Då äganderäts- och avtalsprinciperna är rättens grundläggande förhållanden måste dock denna lagstiftning vara förenlig härmed, vilket ger den en kompensatorisk karaktär och till en del även förklarar dess omfattning. Allt eftersom produktionen församhälleligas — allt fler människor är inordnade i och beroende av en produktion vars kontroll ligger samlad i allt färre händer — ökar omfattningen av den lagstiftning som har sin grund i statens uppgift att garantera samhällets stabilitet och framtida existens. En stor del av lagstiftningen rörande ekonomi, miljö-vård, barnafödande m m kan ses som exempel på detta. Att lagstiftningen blir så omfattande beror på att den måste vara förenlig med rättens grundläggande former. Man kan med andra ord inte attackera grunderna för missförhållandena, dvs äganderätten till produktionsmedlen och mervärdeproduktionen. Istället tvingas man använda sig av lagstiftning för att försöka styra utvecklingen. Med hjälp av lagar lappas de nya sprickor i välfärden, som den kapitalistiska produktionen ständigt ger upphov till. Rätten är därför under den utvecklade kapitalismen ett enda stort lappverk. Att man använder sig av så k positiva styrningsmedel, typ bidrag, är med andra ord i allmänhet strukturellt bestämt av upprätthållandet av avtals- och äganderättsprinciperna och ytterst av mervärdeproduktionen. Jämställhetsbidra-

get till arbetsköpare som anställer kvinnor i arbeten som domineras av män, är ett exempel på ett positivt styrningsmedel då man inte kan angripa avtalsprincipen. Man kan ju inte tvinga arbetsköparen att anställa kvinnor eller att låta arbetsförmedlingen sköta anställningen av arbetskraft. Lokaliseringsbidraget till företag som etablerar sig i glesbygder är ett annat exempel, främst på att äganderättsprincipen och därmed rätten att bestämma var man placerar sitt företag, inte har kunnat angripas.

Genom positiva styrningsmedel uppnår man även ett viktigt ideologiskt resultat. Bidrag m m, är reformer. Själva termen har fått en positiv klang som anger dess ideologiska betydelse. Bidrag (reformer) är något man ska vara tacksam för. Att tex bidragen också har den funktionen att de individualiserar lönekampen har påtalats av Kurt Sjöström i hans böcker rörande socialpolitiken under kapitalismen. Arbetsare i samma typ av arbete har helt olika reella inkomster beroende på om de har ett eller flera barn, 'hemmafru', villa, m m. Därmed försvåras en gemensam kamp och kanske är det ett av syftena med skatte- och bidragssystemet. Effekten blir i alla fall att människor delas upp i olika grupper som får motsatta intressen, tex villaägare mot lägenhetsboende. Förutom att kvinnorna ingår i dessa grupper, delas de också upp i ytterligare två grupper som ständigt spelas ut mot varandra; förvärvsarbetande och de som utför oavlönat hemarbete. Den omfattande lagstiftningen under den utvecklade kapitalismen kännetecknas förutom av användningen av positiva styrmedel också av ram- och sekundärlagstiftning. Detta innebär att alltfler lagar endast anger en allmän ram som ger uttryck för ett politiskt mål. Själva innehållet i lagen får myndigheter på lägre nivåer besluta om. Därmed ges större utrymme för lokala, i allmänhet ekonomiska hänsynstagen. Den sekundära lagstiftningen tillkommer för att garantera att det inte blir allför stora variationer.

Rättens patriarkala bestämning

Rättens patriarkala karaktär kan sägas uppstå dels ur dess uppbyggnad runt produktionen och dels ur dess sätt att reglera förhållandena inom den mänskliga reproduktionen, då främst

sexualitet och barnafödande. Ofta, men inte alltid, bestäms den rättsliga regleringen av den mänskliga reproduktionens sociala relationer av produktionens rättsliga reglering. Vad detta konkret innebär ska jag här försöka redogöra för.

Perioden fram till 1960 — den formella likhetens tidevarv

Att den enskilde mannens formella dominans över kvinnan var något oerhört starkt och seglivat framgår av att den gifta kvinnan var omyndig ända fram till 1920. Detta trots att den liberala ideologins läror förkunnade individens frihet m m. Man menar att detta feodala, odemokratiska och oliberala förhållande kunde leva kvar därför att det inte på ett markant sätt stred mot den materiella utvecklingen och därför inte var oförenligt med någon speciell klass' intressen. Tvärtom tycks det i princip ha tilltalat män i samtliga klasser. Under

*Skulptur av Eva Lagerheim.
Foto Gunnar Smoliansky.*

ca sextio år rådde därför det absurda förhållandet att kvinnan var myndig så länge hon var ogift men blev omyndig då hon gifte sig. Den gifta kvinnans omyndighet innebar mannens totala kontroll av kvinnan. Det var mannen som bestämde om hon fick utbilda sig, lönearbeta m m, och det var han som hade rätt att bestämma såväl över hennes egen som familjens inkomst och ekonomi. Och givetvis över barnen.

Då kvinnan på 1920-talet blev i det närmaste rättsligt jämställd med mannen, innebar detta *inte* att konflikten för kvinnor att förena lönearbete med vård av barn (produktion — mänsklig reproduktion) hade blivit föremål för lagstiftning. Det var följaktligen frågan om en jämställdhet på mannens villkor. Den könsneutrala formella likheten innebar därför att kvinnors situation, speciellt deras bestämning av det reproduktiva området, osynliggjordes. Kvinnan kunde endast utnyttja sina nyvunna rättigheter på villkor att hon var som en man, framför allt i ett viktigt avseende; i sitt förhållande till barn. Barnafödande och vård av barn var en privat angelägenhet. I realiteten kunde förstås kvinnan, även om hon fann sig i de manliga villkoren, diskrimineras på sin latent roll som maka och mor. När man i slutet på 1800-talet börjar diskutera den förvärvsarbetande kvinnans behov av lagstadgat skydd såväl i vissa typer av arbeten och arbetstider som i samband med barnafödande — sk skyddslagstiftning — är det dock inte enbart med kvinnans bästa för ögonen.

S k skyddslagstiftning

Fabrikssystemet medförde att arbetsförhållandena blev mer öppna för inblick än vad som varit fallet under manufakturen. Då arbetet skedde i hemmet hade överansträngning, nattarbete och hygienska förhållanden lämnats relativt obeaktade. Nu då arbetet skedde i fabrik var det svårare att blunda för missförhållanden. Dessutom medförde produktionens mekanisering nya problem som t ex olycksfall. Dessa förhållanden ledde i slutet på 1800-talet till en diskussion om skyddslagstiftning för framför allt kvinnor och barn. Kvinnorna, som inte hade möjlighet att utöva något verkligt inflytande över lagstiftningen, hade skäl att

möta skyddslagstiftningen med största misstänksamhet. Att männen hade ett intresse av att 'skydda' den arbetande kvinnan berodde säkert inte enbart på omtanke. Konkurrensen om arbete och uppfattningen att kvinnor pressade ned lönerna, kunde göra det frestande att tillgripa *skyddslagstiftning* för att begränsa den kvinnliga arbetskraften. 1900 kom en lag som förbjöd kvinnorna att *arbета under jord*, i stenbrott eller gruva. Samma lag fastslog också att kvinna som fått barn *inte fick användas till industriellt arbete under fyra veckor efter barnsbörd*. Härmed påtvingades industriarbeterskorna en graviditetsledighet, som berövade dem deras arbetsförtjänst utan att ge dem någon ersättning. Det är förståeligt om denna lag inte möttes av odelat gillande från arbetarklassens kvinnor. 1912 utökades *graviditetsledigheten* till sex veckor, 'därest icke genom läkarintyg styrkes, att hon utan men för sig eller barnet tidigare kan börja arbetet'. Fortfarande utgick ingen ersättning för denna påtvingade ledighet.

1909 antogs en lag om *nattarbetsförbud* för kvinnor. Detta förbud möttes av starkt ogillande från kvinnorörelserna i Sverige (såväl borgerlig som proletär). Anledningen härtill var att lagen endast 'skyddade' kvinnorna från de bäst avlönade arbetena. De som drabbades speciellt hårt var de kvinnliga typograferna och bokbindarna, som i allmänhet hade samma lön som männen. Sjuksköterskor, sömmerskor, hjälphustrur med flera skyddades däremot inte från nattarbete genom denna lag. De sistnämnda yrkeskategorierna var dessutom i mycket större utsträckning i behov av lagstiftning än de förstnämnda, då arbeterskorna där i allmänhet var oorganiserade och saknade arbetsavtal. Genom att nattarbetsförbudet endast gällde industrier eller företag med mer än 10 anställda kvinnor, undkom dessutom syateljéerna lagen, trots att det var just i de mindre syateljéerna som nattarbetet florerade och de lägsta lönerna utbetalades. Kvinnoorganisationerna framförde dessa synpunkter och hävdade att nattarbete var skadligt *både för kvinnor och män* samt att det inte var bevisat att det var mer skadligt för kvinnan än för mannen. Effekterna av lagen blev precis som man väntat. Antalet kvinnliga typografer och antalet kvinnor vid ett flertal industrier t ex textil- och

spisbrödsfabrikerna minskade. Trots att dessa effekter av lagen påvisades i en utredning av socialstyrelsen 1926 som i klartext omtalade att förbudet haft negativa följder för kvinnorna, bl a i deras konkurrens med männen om arbete, så överfördes nattarbetsförbundet oförändrat i 1931 års skyddslag.

Denna särlagstiftning framställdes som ett uttryck för statens värnande om kvinnorna i deras egenskap av 'det svagare könet' och som mödrar. Det fria avtalet kompletterades med andra ord med lagstiftning som skulle ta hänsyn till kvinnornas reella situation och vars syfte sades vara att stärka deras positioner. Lagstiftningens utformning och kvinnornas reaktioner på den antyder emellertid att den även tillkom som ett resultat av en grupps mer kort-siktiga intressen, dvs förvärvsarbete som vill dämpa konkurrensen om arbete. Effekterna av denna särlagstiftning blev att kvinnornas position i arbetsavtalet snarare försämrades än förstärktes, inte minst beroende på att det saknades ett lagstadgat anställnings-skydd som förbjöd avskedande p g a giftermål och graviditet. Ett sådant kom först 1939. Samma år fick också kvinnor rätt till ledighet vid graviditet, till skillnad från den tidigare nämnda påtvingade ledigheten. I 1939 års lag fick kvinnan rätt till 12 veckors ledighet och 1945 sex månader. Genom dessa lagar samt de lagar som på 1930-talet gav kvinnor viss ekonomisk hjälp i samband med barnafödande, har rätten i *kompensatorisk form* till en del reglerat konflikten lönearbete — barnafödande/vård av barn. Det har inte varit frågan om en reglering som inneburit en integrering av produktion — mänsklig reproduktion på ett sådant sätt att produktionen på ett genomgripande sätt organiserats utifrån den mänskliga reproduktionens sociala förhållanden. Dessutom innebär den fria anställningsrätten, vilken har sin grund i äganderätts- och avtalsprincipen, att en reell diskriminering av kvinnor med småbarn är fullt möjlig och trolig. Den mer direkta rättsliga regleringen av sexualitet och barnafödande har jag redan berört.

*Perioden från 1960 till idag i patriarkal
rätt i jämställdhetsförklädning*

Den typ av lagstiftning som rör konflikten förvärvsarbete—barnafödande/vård av barn,

som påbörjades på 1930-talet har med samma principiella inriktning fortsatt under 1970-talet. I jämställdhetens namn gäller dock nu rättigheterna, dvs föräldraledighet, även män. Utbyggnaden av dessa rättigheter har varit explosionsartad sedan mitten av 1970-talet. Nu har föräldrar rätt till 9 månaders betald ledighet i samband med barns födelse, ytterligare 3 månaders ledighet som kan tas ut som hel ledighet eller förkortad arbetstid tills barnet fyllt 8 år, ersättning motsvarande sjukpenning för vård av sjukt barn under 60 dagar/barn och år samt slutligen nedsatt arbetstid utan ekonomisk kompensation fram tills barnet fyllt 8 år.

Denna kompenserande typ av lagstiftning förhindrar fortfarande inte en reell diskriminering av kvinnor. Det är snarare frågan om ifall inte de utökade föräldraledighetsreformer-na kan komma att fungera så att de försämrar kvinnors reella situation på arbetsmarknaden. Den fria anställningsrätten består ju oinskränkt. Den nya jämställdhetslagen kan inte heller avhjälpa detta förhållande. Där talas om otillåten diskriminering vid anställning, då mannen och kvinnan har *likvärdiga* kvalifikationer, och den ene anställs p g a sitt kön. När har kvinnor och män likvärdiga kvalifikationer (förutom i vissa mellanskiktsjobb) och hur kan det avgöras? Med en uppdelning i en kvinnlig och en manlig arbetsmarknad är det sällsynt att män och kvinnor konkurrerar om samma arbeten. Det är snarare så att kvinnor konkurrerar sinsemellan och då kommer antalet småbarn in som en 'diskvalifikation'. Övrig s k jämställdhetslagstiftning är även den kompensatorisk till sin karaktär. 'Jämställdhetsbidraget' som ska åstadkomma en könsintegrerad arbetsmarknad är ett typiskt exempel härpå. Överhuvudtaget har 1970-talets jämställdhetslagstiftning, dvs lagstiftning som upp-ges åsyfta jämställdhet, inte inneburit något kvalitativt ingrepp för att organisera produktionen utifrån den mänskliga reproduktionens sociala förhållanden. Männens reella dominans, samhällets patriarkala bas, fördunklas genom lagstiftningens och ideologins jämställdhetsri-dåer.

Att individen från och med 1960-talet på ett annat sätt än tidigare ställs i centrum kommer till uttryck både i jämställdhets- och övrig

lagstiftning. Detta är också något som är helt i linje med rättens former, framför allt 'det nakna (dvs klass- och könsneutralt) och abstrakta rättssubjektet', vilket jag tidigare berört. Förändringarna i familjelagstiftningen är ett tydligt exempel.

Den nya skilsmässolagen — ett exempel på jämställdhetslagstiftning med 'den nakna individen' som utgångspunkt

Familjelagstiftningen på 1970-talet har hittills främst behandlat sammanboende, ogifta som har barn, äktenskapets upplösning samt förhållandet mellan föräldrar och barn. Det ökade antalet personer som på 1960-talet valde att sammanbo utan att gifta sig, innebar att det fanns en stor grupp människor som trots att de levde under äktenskapsliknande förhållanden, ej hade de rättigheter och skyldigheter som hörde ihop med äktenskap. Detta innebar ett problem för såväl de enskilda individerna som för samhället. Att kvinnor kunde bli utan giftorätt, är exempel på vad avsaknaden av rättslig reglering kunde få för negativa konsekvenser för de enskilda individerna. Från samhällets sida var ogifta sammanboende ett problem i alla bidragssammanhang. Det var svårt att veta huruvida kvinnan eller mannen verkligen var ensamstående förälder och därmed berättigad till bidrag eller om den ensamstående föräldern faktiskt var sammanboende med barnafadern/barnmodern och därmed inte bidragsberättigad. Som en följd härav kom det på 1970-talet en hel mängd lagstiftning som jämställde sammanboende som hade barn tillsammans, med gifta. Det är dock fortfarande i viss utsträckning möjligt att undanhålla det faktum att man är sammanboende och därmed på 'riktiga grunder' erhålla bidrag av olika slag. För sammanboende som inte har barn tillsammans gäller dessutom ej dessa lagar, vilket innebär att parterna i princip är utan rättsligt skydd vid samlevnadens upphörande. Dessa problem har accentuerats genom den ökade andelen sammanboende och är jämte det ökade antalet skilsmässor några av orsakerna till 1973 års lag om äktenskapets upplösning.

1969 tillsattes en statlig kommitté med uppdrag att lägga fram förslag på förändringar avseende familjerätten. I direktiven till kommit-

tén, som gavs av justitieministern, motiverades riktlinjerna för kommitténs arbete. Justitieministern påtalade i direktiven att samhällsutvecklingen varit sådan att några av de grundläggande uppfattningar som låg bakom och kom till uttryck i 1921 års giftermålsbalk stämde dåligt överens med dagens verklighet. Han nämnde bl a synen på äktenskapet som ett livslångt förhållande samt dess rollstruktur med en manlig försörjare och med en kvinna heltidssysselsatt med hemarbete, som exempel på dylika föråldrade uppfattningar. En omfattande revision av familjelagstiftningen menade han därför behövdes. Reglerna för äktenskapets upplösning utpekade han som ett av de viktigaste reformområdena. Att just en reformering av reglerna för äktenskapets upplösning ansågs som så viktig berodde på att man trodde och hoppades att en 'modernisering' av äktenskapet skulle locka fler människor att gifta sig. Detta framgår klart av direktiven, bl a av stycken som detta; 'Familjegemenskap inom äktenskapets ram är fortfarande den naturliga samlevnadsformen för det helt övervägande flertalet människor, men nya rättsregler behövs om äktenskapet skall kunna fylla sin funktion också i framtiden. På detta område liksom på andra gäller för övrigt att lagstiftningen är ett av de viktigaste instrument som samhället förfogar över när det gäller att möta människornas önskningsar eller att länka in utvecklingen i nya banor'. Att 'moderniseringen' av äktenskapslagstiftningen framför allt skulle bestå i att förenkla dess upplösning och göra det mer till en form av avtal som är lätt att ingå och upplösa, vilket skulle locka fler människor att gifta sig, motiveras i direktiven — förutom med den allmänna samhällsutvecklingen — också med kvinnornas ändrade situation. På åtskilliga ställen i direktiven påpekas att kvinnans situation har förändrats mot större självständighet, där man speciellt poängterar den ekonomiska självständigheten. För att motsvara denna självständighet — men också för att ytterligare förstärka den — ser man det som viktigt med ideologiska och materiella förändringar. Därför, menar man, är jämställdheten mellan könen en viktig princip i familjelagstiftningen.

1973 antogs det förslag till lagregler för äktenskapets ingående och upplösning som kom-

mittén lagt fram året innan. Man kan nu få skilsmässa utan någon föreskriven 'betänketid', förutsatt att parterna är ense och inte har minderåriga barn. Är de inte ense kan det trots detta dömas till skilsmässa efter en kort 'betänketid'. Har parterna minderåriga barn, måste denna 'betänketid' uppgå till sex månader. Man behöver inte längre uppge någon speciell skilsmässaorsak, t ex otrohet.

Vad får då dessa den nya familjelagstiftningens former och konkreta innehåll för effekter för familjen som institution och för kvinnors situation? Dess effekter för kvinnornas situation har jag redan antytt. Genom att kvinnorna i lägre utsträckning än männen är ekonomiskt självständiga (deltid, låga löner osv) är kvinnan den svagare parten i alla samlevnadsformer. Att rätten ej ger uttryck för kvinnans svagare situation och företräder hennes objektiva intressen, får ideologiska konsekvenser i två avseenden. För det första fördunklas den faktiska ojämställdheten och för det andra sprids uppfattningen om jämställdhet mellan könen som det önskvärda och riktiga förhållandet. Vilken av dessa ideologiska funktioner som betonas och lyfts fram, varierar med ekonomisk situation och ideologiskt klimat. Huruvida den nya familjelagstiftningen kommer att fungera på ett jämställt sätt bestäms av den samhälleliga utvecklingen som helhet och då speciellt kvinnans och mannens ekonomiska självständighet. Endast ett jämställt förhållande mellan könen på arbetsmarknaden (detta innebär inte att klasserna upphör att existera utan endast jämställdhet mellan könen inom respektive klass) kan garantera ett jämställt förhållande inom familjen. Äktenskapsavtalet får med andra ord sitt reella innehåll bestämt av arbetsavtalet. Förändringar inom familjerätten är därför alltid otillräckliga som medel för att garantera jämställdhet inom familjen.

Övrigt . . .

Jag har redan berört hur individen i centrum, valfrihet och jämställdhet på 1960-talet på det sexuella området bl a resulterade i fri prostitution och pornografi. Att det även resulterade i ett försök att bagatellisera våldtäkt, (i det omdebatterade förslaget från sexualbrottsutred-

ningen)⁷ där förövaren i jämställdhetens namn gjordes könsneutral, är förmodligen allmänt känt. Det förändrade ideologiska klimatet i slutet på 1970-talet kan dock innebära att vi nu nått slutet på den återvändsgränd som den sexuella frihet utgör där mannen bildar jämställdhetsnormen. Det ska i denna brytningsstid bli spännande att se vilka rättsliga och sociala åtgärder prostitutionsutredningen ger upphov till och vad de nya sexualbrottsutredningarna kommer att förslå, om de nu vågar lägga fram ett nytt förslag.

Beträffande barnafödande vill jag bara som tillägg till det jag redan tagit upp framhålla att det snarare är *avsaknaden av lag* än redan befintliga lagars patriarkala utformning, som kännetecknar den patriarkala rätten. Det är ett framträdande drag i den patriarkala rätten att kvinnorelevanta områden, främst då inom den mänskliga reproduktionen, helt enkelt inte blir föremål för ett sammanhängande lagstiftningsarbete. Kvinnorätten i Oslo (en avdelning vid universitetets juridiska fakultet) har genom att upprätta *födslorätt* som ett juridiskt område (i likhet med skatterätt, civilrätt m m) visat exempel på hur en 'kvinnorelevant' rätt kan konstrueras. Därmed har de även visat hur patriarkal vår nuvarande rätt är avseende indelning och innehåll.

Avslutande kommentar

Jag ska inte sammanfatta den framställning över vårt patriarkala samhälles historia jag här försökt göra. Jag vill endast framhålla att det idag är speciellt viktigt att vi inte förblindas av jämställdhetstankegångar och -åtgärder och endast jämför oss med ett förgånget patriarkalt samhälle eller med kvinnors situation i andra länder. Vi måste i stället våga se dagens patriarkala förhållanden i ögonen och arbeta för en förändring som verkligen kan innebära jämställdhet och frigörelse.

NOTER

1. Se t ex Annette Kuhn—Ann-Marie Wolpe, *Feminism and Materialism*, London 1978.
2. Kari Waerness; Omsorgen som lönearbetare — en begreppsdiskussion, *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 3 1980, s 7—8.
3. Hjärdis Levin; Preventivmedlens historia och kvinnans roll, *Tvårsnitt*, nr 2 1980.

4. Ett begrepp som används av Rita Liljeström i hennes avsnitt 'Samhälle, könsroller och sexualitet' i *Prostitutionen i Sverige*, DsS 1980:9.
5. Karin Widerberg; *Kvinnor, klasser, lagar 1750—1980*, Liber 1980 s 77.
6. Ett påpekande som en arbetskollega, Britt Wickum, gjort i en av våra diskussioner om prostitution.
7. *Sexuella övergrepp*, SOU 1976:9.

SUMMARY

To understand the phenomena that are the subject of investigation in this issue of the journal, it is necessary to provide a picture of their social, legal and individual context. That is, more specifically, it is necessary to understand the causes and effects of unequal sexuality and the role of the law therein. The purpose of this article is to present such an overview that can serve as a background to the other articles in this issue.

The approach is both theoretical and historical. The starting point for the article is a theoretical discussion of the relationship production — human reproduction in which the concept 'patriarchy' is defined from within the latter area (which in itself is theoretically specified) as men's control over women's sexuality and fertility. By combining this concept with traditional Marxist concepts, it is possible to arrive at an understanding of women's position; in this case, how women are defined sexually. This theoretical perspective is used here in an historical exposé that begins with the feudal organisation of social life and 'ends' with the present-day situation. It is argued that the sexual division of labour where the man is responsible for the sphere of production and the woman for the sphere of reproduction is connected to different relations of dependency between the sexes in the feudal peasant family and the capitalist bourgeois family. Through the separation of production and human reproduction (that occurs with the arrival of capitalism) the reciprocal relations of dependency between the sexes is replaced by one that is one-sided. The new role for the bourgeois woman as 'only' a wife, mother and mistress and not as a fellow-provider gave love and sex new implications. In exchange for love and sexuality, the woman is guaranteed her provision. Hereby the woman becomes a male defined object of love and sexuality. This fact is still one of the main bases for the social definition of women's sexual role today. A definition that principally implies a legitimization of phenomena such as prostitution, rape, pornography and so forth.

It is further argued that with so-called advanced patriarchal capitalism follows not only a separa-

tion of production and human reproduction, but a separation of the functions of the latter. Sexuality, for example, is or can be separated from fertility and love. A separation which implies a further legitimization of prostitution, rape, pornography, etc. Another main feature of society today and its effect on woman, especially in questions concerning sexuality and fertility, that is discussed in this article, is the notion of individualism. It is shown how this notion penetrates the ideology of equality and how it serves to legitimate the above mentioned phenomena. To this structural overview is added a discussion on the individual level of how sexual identity is gained. This discussion is primarily based on a psychoanalytical discourse. It is here argued that rape and prostitution are mere extremes of the 'natural' relation between the sexes where an unequal sexuality is implied. As a result of this unequal sexuality an 'erotic war' between the sexes exists.

The ways in which these relations are reflected in the law and the role of the law in keeping and strengthening these, are dealt with in the final section of the article. The patriarchal character of the law is shown in its more abstract forms and principles (theory of law) as well as in the concrete forms and expression it takes.

Karin Widerberg
Rättssociologiska institutionen
Bredgatan 4
221 01 Lund
Sweden